

P. A r i s t e
(Tartu)

1932. AASTA KEVADSEMESTRIL HELSINGIS

Oma foneetikahariduse sain Helsingis professor Frans Äimä ja Hamburgis professor Giulio Panconcelli-Calzia laboratooriumis. Hamburgi laboritööst ja sealseist meetoditest olen lühidalt kirjutanud kümme aastat tagasi (Estonian Papers in Phonetics 1974 : 12-17). Frans Äimät olen mälestanud tema surma puhul (Besti Keel 1936 : 33-35). Temast tahaks aga veelgi kirjutada.

1931. aasta aprillist olin Tartu ülikooli teaduslik stipendiaat. Pidin tegelema foneetikaga. Tartus käisin peatult ringi ega osanud midagi üritada. Polnud kedagi, kes oleks mind juhendanud. Professor Andrus Saareste kaudu esitasin ülikooli valitsusele palve, et mind saadetaks välismaale. Oldi nõus saatma ja kästi esitada tegevusplaan. Teadsin, et Helsingis ja Hamburgis töötavad kuulsad foneetikud. Kirjutasin neile, kas nad on nõus mind vastu võtma. Oldi nõus. Teggin siis tegevuskava, kuhu paigutasin ka lühemaajalise peatuse Uppsalas võimaks Rootsi Murdearhiivis tutvuda eestirootsi aineestikuga. Kava kinnitati.

1932. aasta jaanuari alguses sõitsin laevaga Helsingisse. Sadamast läksin hotelli. Polkloristide Martti Haavio ja Elsa Enäjärvi-Haavio abiga sain juba järgmisel päeval toa samasse majja, kus asusid Haaviod. Olles enese korteris sisse seadnud, läksin professor Frans Äimä poole ennast esitama. Telefonis leppisime kokku, millal tohin minna. Kui jõudsin professori korterisse, kutsuti esikust otsekohe kohvilauda. Kohvilauas istudes koostasime tööplaani. Pidin käima professori üldfoneetika loenguil ja sooritama individuaalse katselisfoneetika praktikumi. Foneetikalaboratoorium asus siis Hallituskatu 13 olnud kahekorruselises vanas majas, mida enam pole. Laboratooriumis oli oma aja kohta moodne aparatuur ja suur foneetikaalane raamatukogu. Enne minu kohalejõudmist oli laboratooriumi tulnud keelejuhiks lapi taat Inarist, kel-

lel ei seisnud meeles sõna laboratorio. Et asutuse juhataja oli professor Äimä, hakkas lapi taat asutust kutsuma äimätorio. See uus termin oli sisuliseltki õige. Me kõik nõustusime sellega, sest just Frans Äimä oli arendanud laboratooriumi oma aja kohta kõrgtasemeliseks. Lapi taat oli kõva kirjaoskaja ja protestis, kui nägi, kuidas tema keelt pandi kirja teistviisi, kui ta oli harjunud. Talle seletati, et see kirjaviis on teaduslik transkriptio. See oli raske sõna ja taat nõustus franskriptioga, sest professor Äimä eesnimi oli Frans. Nõnda siis tegelesime äimätorios igasugu franskriptioga, muide just soome-ugri omaga.

Laboratooriumil oli oma auditoorium. See oli aina täis üliõpilasi, magistreid ja nooremaid õppejõudegi, kes tahtsid täiendada oma foneetikateadmisi. Professor oli tark vaigse iseloomuga vanahärra, ütlesin - gentleman. Tal oli olnud kerge halvatus. Seetõttu kõneles ta pikaldaselt. Loengud olid hästi valmistatud ning selgesõnalised. Neid ilmestas ta jooniste, tabelite ja diade näitamisega (assistendi abil). Et Äimä oli äsja esitanud soome-ugri foneetikatranskriptsiooni uued alused, siis tutvustas ta neid kuulajalegi ning käsitles lähemalt praktikumis. Neist on ta kirjutanud "Virittäjäs" (1932 : 377-385). Näiteid esitas ta soome kirjakeelest ja murdeist, aga ka teistest soome-ugri keeltest, eriti lapi keelest, millest ta on kirjutanud mitu teost. Postuumselt ilmus tema "Yleisen fonetiikan oppikirja" (Helsinki 1938). Sellest võib saada ülevaate, mida Äimä õpetas, ent peab mainima, et raamatu sõna on ikka kuivem kui elavas esituses kuulajale pakutud töik.

Katseline laboritöö oli siiski peamine, mida harrastas Äimä juhendusel. Tal oli kaks praktikumirühma. Üks oli üliõpilaste ja teine uurijate oma. Üliõpilaste praktikumi kutsuti keelejuhte. Üks neist oli vadjalane Kigoria Kuzmin, kellega sain heaks sõbraks. Minuga ühel ajal õppisid foneetikat Antti Sovijärvi ja Paavo Siro, kellest hiljem said tunnustatud professorid, ning Jouko Paavola, pärasiline näitejuht ja teatridirektor. Nendega koos püüdsin lahendada keerulisi probleeme, mis saime Äimält. Kuna olin juba magister ning ülikooli stipendiaat, korraldas Äimä minule isikliku praktikumi. Pidin tegema katseid häälikute kvaliteedist, intonatsioonist ja kvantiteedist. Õnneks oli parajasti Helsingis Reigi hiidlane Alma Espenberg, kelle eesti

ühiskeele häälduski oli hiipärane. Teda sain kasutada keelejuhina. Tegin kumogramme ja palatogramme, mida olen kasutanud hiu murde alastes uurimustes. Alma Espenberg-Haavamäe oli mul keelejuhiks ka hiljem Tartus katsetusi jätkates. Kui ülesanne oli valmis, võttis Äimä selle enese kätte kontrolliks. Tema istus tugitoolis, mina seisin kõrval. Professor luges kirjutatut omaette ja vaatles palatogramme või kumogramme. Kui tekkis arusaamatusi või küsimusi, esitati need. Kui aga kõik oli korras, ütles Äimä: "Nüüd lähme kohvi jooma!" Otse üle tänava oli kohvik. Äimä telefonis sinna, mida tuua ja mitmele isikule tuua. Kohvile kutsuti teisigi, kes olid parajasti laboris. Varsti tuli ettekandja kandikuga. Istusime ja kuulasime põnevaid lugusid soome keeleteadlastest ja nende tööst. Äimä hoiatas Setäläle oma kavatsstavatest töödest rääkida. Ta olevat nooremana olnud ettevaatamatu ja öelnud, et tahab seda või teist kirjutada. Setälä oli öelnud: "Ma juba kirjutan sellest." Teiselt mehelt võeti teema ära, millele Setälä ei kavatsenuki niipea midagi kirjutada!

Foneetikalaboratooriumis käis mitmeid uurijaid, kellel oli käsil mingi töö, sest laboriga seoses oli ka Murdeuurimisjaam (Murrettutkimusasema). Minu seal olles tegeleti innuga lapi, jakuudi ja vadja keelega. Noore Inari laplase Juhani Nuorgami murret uuris Paavo Ravila. Professor Äimä abistas teda vahel keerulisemate foneetikaseikade lahendamisel. Istusin ka laua taga, kui oli aega, ja panin midagi paberile. Need kirjapanekud on mul alles, aga ma pole neid veel kasutanud. Professor Gustav John Ramstedt tõi laborisse kolm jakuuti. Ta tahtis Äimä juhendusel saada täpse ülevaate nende jakuudi murrakute foneetikasüsteemist, mida mehed rääkisid. Neilt pandi siis kirja kõike võimalikku. Istusin minagi uuri jate hulka ja tegin kirjapanekuid. Enamasti kopeerisin oma vihikusse seda, mida professor Äimä oli kirjutanud. Jakuudi keeleandmed lamavad mul mustandvihikus juba üle viiekümne aasta. Ega ma neid avaldagi, sest ma ei oska neid viia süsteemi.

Kui katselisfoneetikaga tegelemine väsis, võtsin kätte vadja keele. Lauri Posti oli Narva jõe mail tutvunud hea vadja keele oskaja Kigoria Kuzminiga, kes oli pärit Pummala külast. Sõjakeerises oli ta sattunud Kallivere külla ja abiellunud seal soomlannaga. Professor Lauri Kettunen tõi Kuzmini Helsingisse ja tegi temaga keelejuhikauba mitmeks kuuks.

Iga päev pidi ta olema mitu tundi Foneetikalaboratooriumis, kus teda küsitleti. Peamine küsitaja oli Lauri Kettunen. Keelejuhilt kirjutas ta üht-teist paberile ja laskis teda kõnelda fonograafirullile. Vahel ajas niisama juttu, et keelejuht ei väsiks. Paari nädala pärast oli Kuzmin kõik selle ära jutustanud, mida professor vajas. Peamisteks küsitajateks jäime nüüd Lauri Posti, Laina Syrjänen (hiljem Kaukoranta) ja mina. Lauri Postigi lakkas Kuzminit küsitlemast. Laina Syrjänen käis vahetevahel. (Tema kirjapanekud on peaaegu kõik avaldamata. Nende kserokoopia on ta saatnud TRÜ soome-ugri keelte kateedrilile.) Kuzmin istus vahel lausa iga vustundega ja ootas, et keegi temaga vestleks. Küsitlesin siis hoolega. Meie vahekorid muutus lähedasekski. Mõned üliõpilased ja uurijad, kes käisid laboratooriumis, suhtusid Kuzminisse üleclevalt. Soome kirjakeelest ei saanud ta iga-kord aru ja vastates kasutas vene sõnu, kui kõnet oli keerulisematest asjadest. See ei meeldinud "ehtsoomlastele". Kuzmin ja mina, kui olime kahekesi, kõnelasime salaja isegi vene keelt, kui ei piisanud eesti keelest, mida Kuzmin oskas siiski paremini kui soome keelt. Panin Kuzminilt kirja vadjä sõnavara ja tekste. Kirjutasin need tekstid puhtaks ja Hamburgis olles tõlkisin saksa keelde. Minu "Wotische Sprachproben" ilmus 1935. aastal. Sõnasedelid olen loovutanud Keele ja Kirjanduse Instituudi vadjä sõnaraamatu kartoteeki. Vahel tuli professor kontrollima, kuidas ma vadjä keelt paberile panen. Tal oli erakordselt hea foneetiline kuulmine. Mõnigi kord pööras ta mu tähelepanu foneetilistele seikadele, mida ma polnud märganud. On alles algseid kirjapanekuid. Neis on mõne sõna puhul lisatud märke Äimä. Sellega olin tähistanud Äimä ja enese kuulmise erinevust.

Olin ka professor Yrjö Toivose soome-ugri keelte loenguil ja professor Kai Donneri juures kuulasin samojeedi keelte omapära. Toivose loengud erinesid Tartu professori Julius Margi omadest. Need olid faktirikkamad. Toivonen ja Donner kutsusid mind enese poole kojugi. Imetlesin nende suuri raamatukogusid, eriti Kai Donneri oma. Soome-Ugri Seltsi, Enakeele Seltsi (Kotikielen Seura) ja Soome Kirjanduse Seltsi koosolekuil puutusin kokku peaaegu kõikide vanemate ja nooremate fennougristidega. Eriti huvitavad ning sõbralikud olid Ugria Klubi (Ugrian Kerho) kohvikoosolekud, kuhu tuli erialaseid fennougriste. Joodi kohvi ning sõõdi kõrvast. Peamine

põhjus kokkutulekuks oli teaduslik vestlus. Iga koosoleku jaoks oli üks osavõtja valmistanud algussõna. Teati, et professor Ramstedt valmistab trükkimiseks oma uurimisretkede mälestusi. Sellepärast paluti teda kahel koosviibimisel jutustada Mongooliast. Ramstedt kõneles imehuvitavalt ning elavalt. Ugria Klubi koosolekuil oli professor Äimägi. Kui kohvilauast lahkusime ja jätsime üksteisega jumalaga, kutsus ta vahel mu restorani peenele lõunale, mis meie mõiste järgi võis olla juba õhtusöök. Istusime tunnikese või kauemgi ja rääkisime filoloogiasekadest, mida ei saanud rääkida laboris laiemas ringkonnas. Professor kõneles rahvusvahelistest foneetikute vaidlustest. Temale pidin jutustama sellest, mida teevad eestlased keeleteaduse alal.

Helsingis tulusalt veedetud kuud mõjusid viljastavalt mu vaimule ja teaduslikule arenemisele. Kui viimasel maikuu päeval sõitsin rongiga Turku ja sealt laevaga Stockholmi, ei võinud arvata, et ma professor Frans Äimät enam ei kohta. Ta lahkus varsti fennougristide ringist. Tema mõju elab aga edasi. Temalt sain julguse ning kindla aluse hakata foneetikuks. Olen veel nüüdki foneetikaharrastaja.

П. А р и с т э
(Тарту)

В ВЕСЕННЕМ СЕМЕСТРЕ 1932 ГОДА В ХЕЛЬСИНКИ

Р е з ю м е

Дбияр рассказывает, как он в весеннем семестре 1932 года, будучи стипендиатом Тартуского университета, работал в лаборатории экспериментальной фонетики в Хельсинки под руководством известного финского ученого профессора Ф. Яймя. Там он начал записывать и водскую речь (у информанта Г. Кузьмина).